

DOMAS KAUNAS

LEIDINYS APIE OTO FON MAUDERODĖS
POLIGRAFIJOS ĮMONĘ

Spaustuvių vaidmuo senosios knygos istorijoje yra nepaprastai svarbus. Viduramžių oficina — į amatininko dirbtuvę panaši ir nuosekliai modernios poligrafijos įmonės link einanti spaustuvėlė dažniausiai jungė knygų leidybos, gamybos ir prekybos įstaigą, kvalifikuotų spaudos darbuotojų grupę, kuriai buvo nesvetimi kūrybos, visuomenės moralės ir nacionalinės kultūros ugdymo reikalai. Suvokiant spaudos vaidmenį dvasiniame (ir ekonominiame) šalies gyvenime, jau XVIII a. prasidėjo moksliniai poligrafijos tyrinėjimai. Dažniausiai jie buvo siejami su kultūros istorijos uždaviniais.

Ypač daug literatūros apie spaustuves susikauptė Mažojoje Lietuvoje. Jos autoriai buvo Karaliaučiaus universiteto profesoriai, kitų mokslo ir kultūros įstaigų darbuotojai, knyginkystės organizatoriai bei vadovai. Poligrafijos istoriografija prasidėjo nuo D. H. Arnolto, G. Ch. Pisanskio, J. H. Lyderto, F. A. Mekelburgo vokiškai rašytų apibendrinamojo pobūdžio darbų, kurių dalis liko nespausdinta ir ilgainiui dingo. Baigiantis XIX a., ėmė rodytis kai kurių, paprastai dėl vienos ar kitos priežasties išskirtinės svarbos spaustuvių tyrinėjimai. Veikia juos papildė didžiųjų poligrafijos įmonių sukakčių proga parengti jubiliejiniai leidiniai. Jų yra sulaukusios tokios lietuvių knygos nusipelnusios spaustuvės, kaip O. fon Mauderodės (1906, 1931), Hartungų (1913), Reilenderių (1916), F. V. Zyberto (1924, 1949), „Ryto“ (1931), Krauzenekų (1937). Tokie leidiniai, nors ir neprilygsta moksliniams, dažniausiai yra nepamainomas žinių šaltinis apie konkretaus miesto poligrafijos ištakas ir raidą, sukaktį pažymincios spaustuvės vaidmenį įvairioms tautoms priklausantių gyventojų kultūrai. Jie buvo spausdinami ant gero popieriaus, iliustruotomis, gražiai poligrafiškai apipavidalintomis brošiūromis arba knygutėmis. Tačiau ši literatūra beveik visada buvo leidžiama labai mažu tiražu ir paprastai skiriama nedaugeliui skaitytojų — spaudinio egzempliorius nemokamai išdalindavo įmonės darbuotojams, nuolatiniais klientais ir savininkų artimiesiems. Į prekybą jie nepatekdavo. Dėl to proginiai leidiniai apie spaustuves yra reti ir sunkiai randami, kai kurių paieškomis tenka skirti daug laiko, pastangų bei išradingumo. Taip pat egzistuoja ir kitokių, mums nelengvai prieinamų leidinių poligrafijos tema. Paprastai apčiuopiamų rezultatų duoda paieškų koncentravimas į kažkada reikšmingą vaidmenį vaidinusias spaustuves. Viena iš tokių ir yra O. fon Mauderodės poligrafijos įmonė, veikusi 1881—1944 m. neoficialiojoje Mažosios Lietuvos sostinėje Tilžėje.

O. fon Mauderodės spaustuvė — ypatingas reiškinys ne tik lietuvių knygos istorijoje. Ji daug reikė Tilžės ekonominiame, šio daugiataučio miesto dvasiniame gyvenime, darė didžiulį poveikį Didžiajai Lietuvai

ir JAV lietuviams, skatino poligrafijos ir knygos meno tobulėjimą. Patikslintais duomenimis, O. fon Mauderodė ir jo vardu (po įsteigėjo mirties 1909 m.) pavadinta firma išleido ne mažiau kaip 300 knygų, brošiūrų, smulkiųjų ir lakšto pavidalo (skelbimų, atsišaukimų, lapelių) lietuviškų spaudinių, skirtų Mažajai Lietuvai, ir kelis šimtus lietuviškų knygų, skirtų Didžiajai Lietuvai. Joje taip pat buvo spausdinama 12 Mažosios Lietuvos lietuviškų laikraščių, pirmasis tęstinis lituanistikos mokslo darbų leidinys „Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft“ Gausi lietuviškoji produkcija buvo viena iš pagrindinių priežasčių, įgalinusių spaustuvės savininkus išplėtoti įmonę iki modernios poligrafijos kombinato.

Sparčiai kylanti įmonė greitai atkreipė tyrinėtojų, mėgėjų ir mokslininkų dėmesį. Ankstyvosios publikacijos buvo nedideli periodikoje skelbiami straipsniai. Daugiausia jų pasirodė vokiečių spaudoje, ypač spaustuvės įkūrimo 25-mečio ir 50-mečio proga. Istoriografinio pobūdžio duomenų turėjo trumpos charakteristikos, spausdinamos vadovuose po Tilžę¹, miesto adresų knygose², Gumbinės apygardai skirtose kraštotyros studijose³. Po Antrojo pasaulinio karo O. fon Mauderodės vietą Rytų Prūsijos vokiečių kultūroje bandė nustatyti ją tyrinęję VFR istorikai. Bendras jų bruožas buvo fragmentiškumas ir tendencingumas — visi autoriai nutyldavo arba pernelyg vienpusiškai vertindavo O. fon Mauderodės ryšį su lietuvių spauda. Didesnę reikšmę turėjo išsamus H. Kirinio straipsnis „Otas fon Mauderodė“, paskelbtas Prūsijos istorinių asmenybių biografijų rinkinyje⁴. Be pagrindinių, lietuvių knygotyrininkui jau žinomų duomenų, autorius pateikė glaustą šaltinių sąrašą ir atskleidė spaustuvininko genealogiją. Pasirodo, jis buvo kilęs iš Braunšveigo kunigaikščio tarėjo Oto Oteno (Otto Othen) giminės, XVII a. gavusios valdyti Mauderodos (Mauderoda) riteriškąjį dvarą, kurio pavadinimas tapo paveldėtojų pavarde. Apie kelius, atvedusius šią giminę į Tilžę, straipsnio autorius nieko nežinojo.

Lietuviškoji O. fon Mauderodės spaustuvės istoriografija prasidėjo 1906 m. Pažymint įmonės įkūrimo 25-metį, jos savininko leidžiamame ir spausdinamame kalendoriuje „Lietuviškos kalendros“ pasirodė išsamus pažintinio pobūdžio straipsnis be parašo „Mažums apie knygų spaustuvę“⁵. Greičiausiai jo autorius buvo leidinio sudarytojas ir redaktorius M. Kiošis. Straipsnyje vidutinio išprusimo skaitytojui suprantama kalba atskleista O. fon Mauderodės įmonės istorija, apibūdinta techninė įranga ir lakoniškai pažymėti jos nuopelnai lietuvių knygai. Istorijos

¹ Führer durch Tilsit. — Tilsit, 1891. — S. 38—39.

² Tilsit, die Hauptstadt Litauens... // Adressbuch für die Stadt Tilsit. — Tilsit, [1893]. — S. 38—39 (Beilage).

³ Obgartel W. Regierungsbezirk Gumbinnen: Ein Heimatbuch. — Insterburg, 1912. — S. 261—262.

⁴ Kirinnis H. von Mauderode, Otto // Altpreuussische Biographie. Bd. 3. — Marburg / Lahn: N. G. Elwert Verlag, 1975. — S. 1016—1017.

⁵ [Kiošis M.?] Mažums apie knygų spaustuvę // Lietuviškos kalendros. — Tilžė: O. fon Mauderodės leid. ir sp. [1906]. — P. 86—89.

duomenų atsargas praplėtė platus spaustuvės įkūrėjo nekrologinis straipsnis⁶, lietuvių kultūros veikėjų atsiminimai apie glaudžius O. fon Mauderodės ir lietuvių visuomeninio judėjimo dalyvių ryšius⁷. Paprastai atsiminimų pateikėjai apie spaustuvininką būdavo geros nuomonės. Jie taip pat pabrėždavo vieną esminę, tačiau vokiečių autorių atkliai nutylimą žymiojo Tilžės poligrafijos veikėjo biografijos detalę — giminstės saitus su lietuviams autochtonais: O. fon Mauderodė buvo vedęs turtingo ir tautiškai sąmoningo Smalininkų ūkininko Kristupo Albušaičio dukterį. Apie spaustuvę taip pat rašoma beveik visose lietuviškiose enciklopedijose⁸. Jose pateikti apibendrinti duomenys apie įmonės suklestėjimą ir poligrafinę produkciją lietuvių kalba.

Nors publikacijų būta gausių ir įvairių, O. fon Mauderodės spaustuvė mokslinio pobūdžio tyrinėjimo dar nesulaukė. Tam trukdo įvairios priežastys, tarp kurių bene svarbiausia — originalių šaltinių stoka. Mūsų duomenimis, spaustuvės archyvas žuvo nuo karo veiksmų 1944 m., o spausdintieji šaltiniai yra labai išblaškyti kelių šalių bibliotekose. Reikšmingiausiems spaudiniams priskirtinas vienintelis O. fon Mauderodės spaustuvės jubiliejinio leidinio egzempliorius, saugomas Prūsijos slaptosios valstybinio archyvo Vakarų Berlyne parankiniame bibliotekoje⁹.

Pagal apimtį šis leidinys yra brošiūra¹⁰. Pavadinimas antraštiniame lape ir viršelyje skiriasi. Antraštiniame lape nurodyta: „Oto fon Mauderodės firmos (knygų, meno ir litografijos spaustuvė, litografija, knygrišykla, popieriaus krautuvė) 25-mečio paminėjimo knyga“, viršelyje — „Oto fon Mauderodės firmos veiklos 25-rių metų jubiliejui atminti“. Brošiūra yra didelio formato, išspausdinta ant labai kokybiško balto popieriaus smulkiu, bet aiškiu lotynišku raidynu, kiekvienas puslapis įrėmintas geometrinio piešinio bordiūrais, naudojamos atsklandos ir užsklandos, inicialinės raidės. Tekste įkomponuoti firmos steigėjų brolių Oto ir Hugo fon Mauderodžių bei jos būsimosjo paveldėtojo Egono fon Mauderodės portretai, po kuriais nurodyti šių asmenų vardai ir tikslios gimimo datos. Autoriaus pavardė leidinyje nepažymėta. Mūsų manymu,

⁶ Otto v. Mauderode // Nauja lietuviška ceitunga. — 1909. — Jan. 19. — Nr. 6. — P. 1.

⁷ Vanagaitis J. Iš mano atsiminimų // Kaimynas (Klaipėda). — 1931. — Nr. 15. — P. 59; Kriaučiūnas J. Atgimusios spaudos lopšys // Kovos kelias. — Klaipėda, 1938. — P. 112; Albertas Puskepalaitis / Parengė A. Lymantas // Lietuvos pajūris (Kanada). — 1982. — Nr. 2. — P. 13.

⁸ Mažulis A. Mauderode Otto von // Lietuvių enciklopedija. — Bostonas, 1959. — T. 17. — P. 536—537; [Kaunas D.] fon Mauderodė Otonas // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. — V., 1981. — T. 7. — P. 326; Kaunas D., Tumelis J. Mauderodės spaustuvė // Tarybų Lietuvos enciklopedija. — V., 1987. — T. 3. — P. 20.

⁹ Lauks H. Tilsit-Bibliographie. — Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk, 1983. — S. 7. — Nr. 56.

¹⁰ Gedenkschrift zur Erinnerung an das 25jährige Geschäfts-Jubiläum der Firma Otto v. Mauderode. Buch-, Kunst- und Steindruckerei. Lithographie. Papier-Handlung. Tilsit, den 15. August 1906. [Tilsit: O. von Mauderode, 1906]. — 18. S. — Virš. ant.: Zum 25jährigen Geschäfts-Jubiläum der Firma Otto v. Mauderode, Tilsit. 1881—1906.

brošiūrą parašė O. fon Mauderodės leidžiamo vokiškojo dienraščio „Tilsiter Allgemeine Zeitung“ vyriausiasis redaktorius M. Vydemanas. Tokį tvirtinimą galima pagrįsti net keliomis prielaidomis. Pirmą, Tilžės miesto salėje 1906 m rugpjūčio 18 d. įvykusiame iškilmingame sukaustuvių minėjime M. Vydemanas perskaitė išsamų pranešimą apie spaustuvės suklestėjimą¹¹. Ji parengti galėjo tik žmogus, gerai susipažinęs su šaltiniais ir juos išanalizavęs. Antra, brošiūros negalėjo parašyti O. fon Mauderodės leidžiamo lietuviško laikraščio „Nauja lietuviška ceitunga“ redaktorius M. Kiošis, nes pastarasis apibūdintas (p. 15) pernelyg pakiliu tonu ir gero žodžio negailinčio kolegos plunksna: apie save paprastai taip nerašoma. Trečia, sprendžiant iš turinio, spaustuvės istorinę apžvalgą parengė ne lietuvis ir ne poligrafijos specialistas (M. Kiošis buvo kvalifikuotas raidžių rinkėjas). Darbas akivaizdžiai rašytas žurnalisto. Remiantis šiomis prielaidomis, autoriumi ir laikomas minėtasis M. Vydemanas.

„Oto fon Mauderodės firmos [...] 25-mečio paminėjimo knygoje“ atskleistos dvi pagrindinės temos: spaustuvės įkūrėjo pasirengimas profesionaliam poligrafininko darbui ir įmonės iškilimas. Pirmoji parašyta vaizdžiai ir intriguojančiai, aiškiai remiantis paties O. fon Mauderodės pateiktais atsiminimais ir dokumentais. Antrąją dalį sudaro gana statiška spaustuvės techninės būklės charakteristika. Joje pasigendama bent kiek profesionalios pajėgumų raidos aptarimo, kvalifikuoto vertinimo poligrafiniu požiūriu. Mažai rašoma apie spaustuvės leidinius. Tiesa, tai visai vokiečių knygotyros literatūrai būdingas bruožas. Nepaisant šių trūkumų, brošiūra labai reikšminga lietuvių knygos istorijai. Didžiausias jos privalumas yra gausi ir patikima medžiaga apie vienos iš žymiausių lietuviškos spaudos leidimo ir poligrafijos įmonių atsiradimą ir veiklą sunkiausiu lietuvių tautos nacionalinės priespaudos metu. Tokios medžiagos nerandama kituose šaltiniuose. Be to, leidinys labai praplečia Mažosios Lietuvos poligrafijos raidos vaizdą. Autorius pateikė vertingų duomenų apie kadrų rengimą, poligrafijos įmonės organizavimą bei įrangą, darbuotojų kvalifikaciją, leidinių tiražus. Tik šioje brošiūroje akivaizdžiai parodyta, kad spaustuvės steigimo iniciatyva priklausė O. fon Mauderodei, tačiau jos savininkai, nepaisant įmonės pavadinimo, nuo pat veiklos pradžios iki 1906 m. buvo abu broliai. Leidinyje pateikti duomenys taip pat papildo kitų Mažosios Lietuvos lietuvių knygos darbuotojų biografijas.

Atsižvelgiant į „Oto fon Mauderodės firmos [...] 25-mečio paminėjimo knygos“ retumą ir reikšmę lietuvių knygotyrai, šis leidinys buvo išverstas į lietuvių kalbą (vertė Vilniaus universiteto dėstytoja Z. Dūdaitė) ir parengta jo publikacija. Joje pateikiamas visas tekstas ir publikuotojo pastabos, kuriose daugiausia dėmesio skiriama su lietuvių knyga susijusiems spaudos darbuotojams.

¹¹ Iš Lietuvos ir Prusu provincu. „Jubiliejaus švente“ // Nauja lietuviška ceitunga. — 1906. — Aug. 28. — Nr. 68. — P. 2—3.

OTO FON MAUDERODĒS FIRMOS (KNYĢŪ, MENO IR
LITOGRAFIJOS SPAUSTUVĒ, LITOGRAFIJA, KNYGRISYKLA,
POPIERIAUS KRAUTUVĒ) VEIKĻOS 25-MECIO
PAMINĒJIMO KNYGA

Kai Oto fon MauderodĒs tĒvai¹ 1867 m. svarstĒ klausimā, kokiā profesijā galĒtŪ pasirinkti jŪ sŪnus, jie nusprendĒ leisti jŪ mokiniu j TilzĒs Adolfo Posto² knyĢŪ spaustuvĒ. TĒvai iĶ tikrŪjŪ parinko sŪnui tinkamā verslā, kadangi Ŷis su dideliu susidomĒjimu ĒmĒsi knyĢŪ spausdinimo. BŪdamas mokinys, jis savo pasiekimais sugebĒjo jtkitti ne tik savo mokytojui, bet taip pat ir visiem pameistriams, kuriems jis buvo pavaldus. Pasibaigus mokymosi laikui, Otas fon MauderodĒ pasiliko dirbti spaustuvĒje, kurioje mokĒsi, padĒjĒju dar vienerius metus ir keturis mĒnesius; po to jŪ pasikvietĒ Vilhelmo³ spaudos firma [sru]tyje, kur jis iĶbuvo nuo 1873 m. balandžio iki 1874 m. sausio mĒnesio. Savo mokslo vadovo Ad. Posto rekomendacijŪ dĒka 1874 m. sausyje jam pavyko susirasti raidžiŪ rinkĒjo vietā Berlyne esanĶios Eduardo KrauzĒs firmos laikraĶĶiŪ „Nationalzeitung“ ir „Kladderadatsch“ spaustuvĒje, kur jis iĶ pagrindŪ uŶsiĒmĒ minĒtŪ laikraĶĶiŪ spausdinimu. Jo noras patobulinti smulkiosios spaudos gamybos jġgdžius atvedĒ jŪ j tuomet jau garŶiā Bergo ir fon Holteno akcidenicijos spaustuvĒ Berlyne, iĶ kurios Otas fon MauderodĒ po keleto mĒnesiŪ, vidurvasarj, su dideliu entuziazmu, pasiĒmĒs j rankas lazdā, iĶkeliaivo j PietŪ Vokietijā. PerĒjĒs Magdeburgā, BraunŶveigā ir Hanoverj, jis pasuko j Vestfalijā bei Reino provincijā ir po keturias savaites trukusios kelionĒs Manheime priĒmĒ pasiŪlytā pagalbininko vietā. Ķia trumpos vieŶnagĒs metu jis susipaŶino su savo kolega knyĢŪ spausdintoju Richardu Zelenderiu (Seelānder). Siam pasiŪlius, abu susidraugavĒ jauni juodojo meno atstovai per Svabijā ir Svarcvaldā patraukĒ j Sa[h]hauzenā, o vĒliau savo Ŷyġi tĒsĒ per Sveicarijā: per Rigi j Kiusnachtā, Liucernā, Bernā, Lozanā ir Zenevā. Kelias atgal iĶ Zenevos vedĒ per Juros kalnynā, per NoiŶatelj j Bazelj, kurj jie pasiekĒ tŪ paĶiŪ metŪ rugsĒjo mĒnesj; troŶkimas keliauti vedĒ juos toliau, ir jie dar kartā per Sa[h]hauzenā nukeliavo j Lindau ir Bregencā prie Bodeno eŶero, tolesnj keliā pasirinkdami per Forarło kalnus (Vorarlgebirge) j Austrijos sostinĒ. Kai abu keliautojai buvo jau visai netoli Fioklabruko miestelio, juos sulaiĶĒ austrj policininkas ir pareikalavo asmens dokumentŪ. Kadangi jie teturĒjo tik savo atsargos kariŶkiŪ bi-lietus, tai policininkas neleido jiems toliau keliauti Austrijos teritorija, o liepĒ pereiti uŶ keleto myliŪ esanĶiā Austrijos ir Bavarijos sienā. Kadangi priĒs tokj sprendimā nebuvo galima nieko padaryti, tai abu nenuilstantys keliautojai pasuko link Bavarijos sostinĒs Miuncheno. Miunchenā abu draugai pasiekĒ 1874 m. spalio mĒn. Greitai jiems pasisekĒ Miultalerio (MŪhlthaler) spaustuvĒse gauti raidžiŪ rinkĒjŪ vietā. VĒliau abu kolegos (kurie, tarp kitko, gyveno kartu viename bute), atlikĒ visus reikiamus darbus Miultalerio spaustuvĒse, susirado darbā kitoje Miuncheno firmoje pas brolius Parkus (Parcus). 1875 m. Otā fon Mau-

derodę vėl apėmė troškimas keliauti, ir jis, apsirūpinęs rekomendaciniu laišku Vienos knygų spaustuvės savininkui Kėleriui (Köhler), iškeliavo prie Acheno ežero ir toliau per Breneri į Tiroli, per Jaufeną į Pasajer-talį, į Andreas Hoferio (Hofer) gimtinę, po to į Meraną, Boceną, Trientą, Arko ir Rivą.

Garlaivių Gardo ežeru nuplaukęs į Italijos miestą Pešyrą, jis tęsė savo kelionę toliau. Aplankė Aukštutinės Italijos miestus Veroną, Vicen-cą, Padują ir Veneciją, o iš ten per Adrijos jūrą pateko į Triestą, vėliau į Laibachą, Klagenfurtą, Gracą, kad iš ten Zemeringo keliu, vedan-čiu per įdomius tarpeklius ir tunelius, pasiektų Vieną.

Tik nuvykęs į Austrijos sostinę, dar tą pačią dieną Otas fon Mau-derodė su didelėmis viltimis nuėjo pas spaustuvės savininką Kėlerį ir įteikė jam brolių Parkų rekomendacinį laišką. Deja, ten jis tesužinojo, kad praėjusį sekmadienį dėl darbo stokos buvo atleisti šeši pameistriai. Pa-matęs brolių Parkų rekomendaciją, Kėleris jautėsi įpareigotas ieškancija-mam vietas duoti tarpininkavimo laišką kitai Vienos spaustuvei — Gi-stelio ir ko firmai. Tai jam padėjo gauti šioje spaustuvėje tarnybą. Nors šitoji meno šventovė neteikė didelių vilčių, kadangi tai buvo vadinamoji karvelidė, kurioje kas savaitę prie raidžių rinkimo kasų matydavai nau-jus veidus, Otas fon Mauderodė išdirbo ten tris mėnesius. Savo tvirtą ketinimą vėl grįžti į Miuncheną jis būtų galutinai įvykdęs, jeigu per knygų spaustuvinių draugijos kasos pasiuntinį nebūtų sužinojęs, kad jo Miuncheno laikų draugas Johanas Kėnigas (König), žymaus literatū-ros istoriko Roberto Kėnigo iš Leipcigo sūnus, jau kuris laikas dirba fon Holchauzeno (Holzhausen) rūmų ir universiteto spaustuvėje Vienoje. Jau kitą dieną jis aplankė jam palankų draugą; po draugiško pasisveiki-nimo jis papasakojo, jog greitai laiku numato persikraustyti į Miuncheną. Kėnigas atkalbėjo draugą nuo šio ketinimo ir, pasikalbėjęs su savo šefu, rado Otui fon Mauderodei vietą toje pačioje spaustuvėje.

Iki 1878 m. rugsėjo mėnesio Vienoje išdirbęs vienerius metus ir devynis mėnesius, O. fon Mauderodė nusprendė aplankyti to meto pa-saulinę parodą Paryžiuje. Pasakyta, padaryta. Kai jis beveik po dvejų metų vėl atvyko į Miuncheną, spaustuvinių draugija jaunuolių su džiaugsmu sutiko. Praėjus vos kelioms dienoms, jis tęsė savo kelionę per Augsburgą, Karlsruję į Strasburgą. Ten sutikęs kelis savo kolegas iš Miuncheno, toliau nutarė keliauti drauge su jais. Kadangi artimiausias specialus traukinys iš Strasburgo į Paryžių turėjo važiuoti tik po 14 dienų, tai Otas fon Mauderodė kartu su Strasburge sutiktu draugu skyrė tą laiką pasiivaikščiojimui po Fogėzų apylinkes. Pasiekus trauki-niu Mecą, kelionė pasibaigė. Mece jis iš karto nuėjo į laikraščio „Met-zer Zeitung“ spaustuvę, kur vyriausiajam mašinų meistriui jis teturėjo perduoti Strasburgo kolegų linkėjimus. Kai jis meistriui prasarė, kad no-rėtų gauti Mece vietą, tai šis nusivedė jį į spaustuvės kontorą; čia jam mielai buvo pažadėta pagalbininko vieta. Padirbėjęs devynias dienas, Otas fon Mauderodė paprašė atostogų, kad galėtų nuvykti į Paryžių. Zarburgo stotyje jis susitiko su savo penkiomis kolegomis, atvykusiais iš Strasburgo, ir toliau drauge tęsė kelionę Strasburgo specialiuoju trau-

kinii. Tarp daugelio įdomybių, išstatytų Paryžiaus pasaulinėje parodoje jį, žinoma, labiausiai sudomino eksponatai, susiję su jo profesija. Ypač jaunojo spaustuvininko dėmesį patraukė raidžių rinkimo ir barstyimo mašina, kuri toli gražu nebuvo taip tobulai sukonstruota kaip šiuolaikinis linotipas. Be to, jis ten pamatė ir pirmąją rotacinę mašiną, spausdinusią „Petit journal“. Šis žurnalas tuo metu buvo nemokamai dalijamas interesantams. Kelios dienos, likusios iki biliete nurodyto grįžimo laiko, prabėgo labai greitai besidomint įvairiomis įžymybėmis.

Kartu su savo kolegomis jis vėl sugrįžo į Vokietiją ir išsiskyrė su jais Zarburgo stotyje. Draugai iškeliavo į Strasburgą, o Otas fon Maunderodė sugrįžo į Mecą ir toliau dirbo laikraščio „Metzer Zeitung“ spaustuvėje.

Norėdamas susirasti nuolatinę darbo vietą, Otas fon Maunderodė kreipėsi į savo buvusį šefą Miultalerį iš Miuncheno ir, išdirbęs dukart po dvylika dienų, išvyko į Miuncheną.

Negalima nepaminėti mažo epizodo, kurį Otas fon Maunderodė išgyveno kelionės iš Meco į Miuncheną metu. Įlipęs Mece į traukinį, jis ten rado penkis vaikus maždaug dvylikos metų amžiaus. Žinoma, dėmesys tuoj pat nukrypo į juos, ir buvo pasiteirauta, iš kur ir į kur jie važiuoja. Didžiausia iš mergaičių ištraukė iš kelioninio krepšio voką ir išėmė iš jo ritinėlių popieriaus. Rašte buvo nurodyta, kad šie vaikai yra iš Pietų Prancūzijoje esančios auklėjimo įstaigos ir kad jie yra pakviesti į Prahą, kad ten (kadangi jie kalbėjo tik prancūziškai) būtų čekišškai kalbančių šeimų vaikų žaidimų draugai. Laiške dar buvo ir kreipimasis į bendrakeleivius, kad šie vaikams patartų ir pagelbėtų.

Vakare apie 10 val. traukinys atvyko į Ulmą. Tai buvo keleivinis traukinys, kuris tik kitą dieną turėjo važiuoti toliau į Miuncheną. Otas fon Maunderodė padėjo vaikams nusinešti jų didelį bagažą į artimiausią viešbutį; ten jis kreipėsi į šeimininką klausdamas, ar vaikai negalėtų pasilikti jo namuose iki kitą rytą. Pastarajam sutikus, fon Maunderodė pasiūlė vaikams sėsti už stalo ir užsakė jiems sočių vakarienę. Pats įsitaisė netoliese ir taip pat ėmė vakarieniauti. Gana didelėje restorano salėje stovėjo ilgas stalas nuolatiniams lankytojams. Už jo sėdėjo 12–15 Ulmo piliečių. Greitai Otas fon Maunderodė pastebėjo, kad tie žmonės snibždasi sukišę galvas ir dažnai žvilgčioja į jo staliuką. Susidarė įspūdis, kad jis tapo Ulmo piliečių pokalbio objektu. Po kelių minučių vienas jų priėjo prie Oto fon Maunderodės ir mandagiai atsiprašęs paaikšino, kad už jo stalo vyksta ginčas. Po to jis pasiteiravo, ar Maunderodė esąs šių vaikų palydovas, kaip jiems atrodė. Kadangi tas ponas maloniai ir mandagiai išdėstė savo reikalą, tai užklaustasis, ilgai nedelsdamas, parodė laišką su kvietimu dirbti bei asmens dokumentus. Kai reikalas išaiškėjo, ėjo daugybė atsiprašymų. Tuojau prie malonaus keliautojo (tuo ponai ką tik įsitikino) staliuko priėjo dar pora ponų ir pakvietė jį už savo stalo, kur labai linksmi ir draugiškai jie iki išnaktų tuštino bokalą po bokalo. Kaip pasakoja pats Maunderodė, ši istorija Ulme, kur jis buvo palaikytas sielų prekiautoju, labai patikdavusi jo draugams.

Per ilgą pasisėdėjimą jis pražioptojo kitą rytą važiuosį pirmąjį traukinį iš Ulmo į Miuncheną; vis dėlto artimiausiu traukiniu jis laiku pasiekė Miuncheną ir pradėjo darbą. Beveik dvejus metus fon Mauderodė vėl dirbo Miultalerio ir brolių Parkų spaustuose.

Norėdamas įgyvendinti anksčiau susidarytą planą tapti nepriklausomu, fon Mauderodė vėl pasuko į Siaurės Vokietiją. Iš pradžių jis įsidarbino Berlyne Knickmejerio (Knickmeyer) firmoje, o po to iki 1880 m. Kalėdų dirbo brolių Kėpkų (Köppke) firmoje.

Po septynerių metų, praleistų toli nuo tėvynės, fon Mauderodė pajuto gimtojo krašto ir tėvų namų ilgesį. Nusiziūrėjęs Rytų Prūsijoje sklypą savo įmonei, jis nusprendė įkurti Tilžėje mažą, kuklią, tačiau sava-rankišką spaustuve. Iki 1881 m. Velykų 28 metų spaustuvininkas dar kurį laiką padirbo Vilhelmo spaustuveje Įsrutyje. Per tą laiką jis parengė dirvą savo įmonei įkurti ir už šimtą talerių, kuriuos jam paskolino tėvas, išsimokėtinai nusipirko spaustuves įrengimui reikalingas mašinas, reikmenis bei medžiagas. Tam tikslui jam buvo pasiūlytos tinkamos patalpos Gerlachų name Vandens ir Garnizono gatvių sankryžoje, kur tuomet gyveno knygyninkas Lėšas (Loesch)⁴. Ten persikraustyti buvo galima tik 1881 m. rugpjūčio 15 d. Įstaigos reklaminiame lange buvo išstatyta pirmoji mažų gabaritų plokščioji spausdinimo mašina, o mažose toliau esančiose patalpose buvo sustatytos rinkimo lentynos bei šriftų kasos. Personalą, kuriam spaustuveje iš pat pradžių nestokojo darbo, sudarė raidžių rinkėjas pameistrys, spaustuvininkas, kuris kartu atliko spaudėjo ir rinkėjo darbą, bei vienas mokinys. 1881 m. spalio 18 d. buvo priimtas antrasis pameistrys ponas Brusbergas (Brusberg), kuris dar ir šiandien tebedirba. Menkai įrengta spaustuve jau iš pat pradžių susidūrė su sunkumais, kadangi, turėdama tik mažą šriftų atsargą, ji negalėjo patenkinti jai keliamų reikalavimų. Viską, ką uždirbdavo, labai greitai išleisdavo medžiagoms įsigyti. Tačiau po dviejų savaičių spaudos užsakymų padaugėjo tiek, jog reikėjo papildyti personalą dar keliais pameistrais. Jau kitais metais išnuomotosis patalpos pasidarė per mažos, kad jose būtų galima sėkmingai dirbti.

Praėjus porai mėnesių po įmonės atidarymo, 1881 m. lapkritį buvo pradėtas leisti dienraštis, pavadinimu „Tilsiter Anzeiger“. Tikėdamasis, jog platinti laikraštį jam gerokai galėtų padėti patikimi, darbštūs žmonės, Otas fon Mauderodė parašė Rygoje komersanto amatu besiverčiančiam jaunesniajam broliui Hugui fon Mauderodei⁵, kad prikalbintų pastarąjį persikraustyti į Tilžę, kur jis, Hugas fon Mauderodė, ateityje turėtų didesnės naudos negu versdamasis prekyba.

Hugas fon Mauderodė anksčiau tikėjosi padaryti kitokią karjerą. Baigęs mokslą pas Johaną Vėchterį (Wächter), jis dirbo komersantu Johano Frydricho Bruderio (Bruder) firmoje ir J. C. Paulinio (Paulini) medienos parduotuvėje. Jis norėjo išvažiuoti į užsienį, pirmiausia į Rygą, o vėliau patobulinti prekybos žinias ir kituose kraštuose. Tačiau viskas susiklostė kitaip.

Hugui fon Mauderodei patiko brolio idėja, ir jis kuo greičiau iš Ry-

gos parvyko į Tilžę, kad čia galėtų rūpintis išoriniais verslo reikalais, tuo tarpu jo brolis tvarkė vidaus reikalus.

Pirmosiomis savaitėmis po laikraščio įkūrimo spaustuvė tegalėjo spausdinti tik skelbimus, t. y. laikraštis buvo leidžiamas be jokių skaitinių. Maždaug 2000 šio laikraščio su skelbimais egzempliorių iš pradžių buvo išdalinta nemokamai mieste ir jo apylinkėse. Už skelbimus įmonė užsidirbo pinigų, kuriuos vėliau panaudojo šriftams įsigyti, ir prieš Kalėdas „Tilsiter Anzeiger“ jau galėjo prasiplėsti.

Prieš pat Naujuosius, 1882 metus „Tilsiter Anzeiger“ leidėjas laikraščių išnešiotojams, kasdien nemokamai platinusiems leidini, įteikė spausdintą abonentų registracijos žurnalą, kad „Anzeiger“ gavėjus pakviestų užsisakyti laikraštį ketvirčiui. Prenumeratos kaina buvo 60 pfenigų. Laikraštį užsisakė daugiau nei tūkstantis skaitytojų, ir 1882 m. sausio 1 d. turima didesnė negu 1000 markių suma leido dviejų puslapių apimties laikraštį, kurio turinį sudarė skelbimai ir truputis skaitinių, bent jau sekmadieniais išplėsti iki 4 puslapių. Savaime suprantama, kad populiarus, nors gana kukliai atrodantis „Anzeiger“ taip pat ir antrame ketvirtyje, leidėjui pažadėjus ir kitomis savaitės dienomis laikraštį padidinti iki 4 puslapių, net ir pakėlus jo kainą iki 75 pfenigų, skaitytojų buvo toliau remiamas. Ta pati prenumeratos kaina liko ir per 2-ą bei 3-ią ketvirčius. Tik 4-e ketvirtyje nuo spalio 1 d., kai laikraščio apimtis šokiadieniais padidėjo iki 4 puslapių, o sekmadieniais iki 6 arba net ir iki 8 puslapių, prenumeratos kaina pakilo iki 1,25 markės. Skaitytojai sutiko ir su šia kaina.

Iki tol laikraštį redagavo pats leidėjas. Atsiradus daugiau darbo bei padidinus laikraščio apimtį, prireikė redaktoriaus. Pirmuoju redaktoriumi tapo ponas Hermanas Ungefugas (Ungefug). Tai buvo išsilavinęs žurnalistas, labai gerbiamas Tilžės gyventojų. Visi, su kuriais jam teko susitikti tiek tiesioginiame, tiek visuomeniniame darbe, gyrė jo puikų charakterį. Po kelių metų H. Ungefugas persikėlė į Lyką (Lyck) ir redagavo tenykštį laikraštį. Mėgindamas gelbėti skęstantį tos pačios įmonės raidžių rinkėją, jis šiame didvyriškame žygyje paaukojo savo gyvybę. Dabartiniu metu, po ilgamečio stropaus redakcijos darbuotojo pono Vilhelmo Spangenbergerio (Spangenberger) mirties redaktoriais dirba Maksas Vydemanas (Wiedemann) ir Otas Cipertas (Zippert). Jų vadovaujamas laikraštis yra populiarus.

Kadangi ėjo ir senesni laikraščiai „Tilsiter Zeitung“ bei „Tilsiter Tageblatt“, kurių pirmasis buvo nacional liberalų, o antrasis — laisvamaniškos pakraipos, tai leidėjui neliko nieko kito, kaip tik paversti „Tilsiter Anzeiger“ netendencingu laikraščiu. Liberalus „Tilsiter Tageblatt“ tenkinosi gana kuklia vieta šalia daug populiaresnio „Tilsiter Zeitung“, todėl po jo leidėjo A. Posto mirties iškilo klausimas dėl tolesnio laikraščio egzistavimo. Liberaliai nusiteikę Tilžės gyventojai sudėjo 10 000 markių, kad pagelbėtų laikraščiui išsilaikyti. Laikraščio leidimas dabar perėjo į sūnaus Ernsto Posto⁶ rankas. Tačiau ir šitokia pagalba neatnešė laukiamos sėkmės. Laikraštis nustojo ejęs. Tada fon Mauderodei buvo pasiūlyta savo netendencingam laikraščiui suteikti laisvamanišką

politinį pobūdį. Kadangi iki tol oficialiai netendencingas „Tilsiter Anzeiger“ jau iš ankščiau buvo linkęs į liberalizmą, tai šis fon Mauderodei pateiktas pasiūlymas buvo noriai priimtas. Po to būta ataklių kovų tarp laikraščio ir priešiškų partijų. Tos kovos, kurių metu buvo rizikuojama ir asmeniniais interesais, baigėsi sėkmingai. Kas neprisimena karštų rinkiminių kovų, kurias turėjo patirti laikraštis! Tačiau ne vien dėl to „Tilsiter Allgemeine Zeitung“ — tokiu pavadinimu laikraštis ėjo nuo 1884 metų — lydėjo sėkmė. Maždaug prieš 12 metų laikraštis, norėdamas, kad Tilžės miestas būtų geresnės išvaizdos, pasisakė už elektrinio tramvajaus linijos tiesimą ir samprotavimų bei įrodinėjimų, užimančių išstisą skiltis, forma išdėstė, kad tai miestui ir jo gyventojams bus labai naudinga. Tramvajaus linijos tiesimas labai užtruko, kadangi buvo daug nuomonių, jog tokio sumanymo įgyvendinimas Tilžei esąs per ankstyvas. Nepaisant to, 1900 m. po beveik 6 metų „Tilsiter Allgemeine Zeitung“ puslapiuose vykusios propagandos, linija buvo nutiesta.

Prieš pradėdamas kalbėti apie įmonės išplėtimą, reikia paminėti, kad, didėjant darbų apimčiai, patalpos spausdinimui pasidarė per mažos. Kad nesustotų šio reikalo vystymasis, abu broliai fon Mauderodės nusprendė jau 1882 m. spalio 1 d. iš Vandens gatvės persikelti į Aukštojoje gatvėje esantį sklypą Nr. 23, kur tuomet buvo Pešelio (Peschel) firma (vėliau fon Mauderodės firma), o dabar priklauso vyno pirkliui Pauliui Lešui (Lesch). Buvo džiaugiamasi padidėjusiomis patalpomis, kurios, nors vis dar tebebuvo ir labai kuklios, tačiau spaustuvės reikmenis galima buvo išdėstyti labai patogiai. Persikraustymo darbai vyko naktį iš rugsėjo 30 d., šeštadienio, į 1882 m. spalio 1 d. sekmadienį. Tuo metu, kai rinkėjai, perkraustę šriftų dėžes, nuleidimo lentas ir kasų realus senojoje spaustuvėje tuštino alaus statinaitę, du laikraščio puslapiai buvo be paliovos spausdinami plokščiąja spausdinimo mašina. Kai 11 val. vakaro buvo atspausdintas paskutinis laikraščio tiražo puslapis, plokščioji spausdinimo mašina buvo kuo skubiausiai išmontuota. Spalio 1 d., sekmadienį, 5 val. ryto atvažiavo vežimas, į kurį buvo sukrautos švariai nuvalytos mašinos dalys; maždaug po 2 valandų visos mašinos dalys jau buvo iškrautos naujoje patalpoje. Per tą patį sekmadienį, 5-ą valandą po pietų, mažoji spaustuvė buvo visiškai paruošta darbui, taigi pirmadienį anksti rytą kiekvienas tarnautojas tuojau galėjo pradėti dirbti.

Spausdinimo užsakymų naujose patalpose taip pat netrūko. Ypač daug buvo spausdinama lietuviškų maldaknygių, kurios Rusijoje turėjo plačią realizavimo rinką⁷. Dėl šios priežasties įmonės savininkai ilgai anksčiau tapusiose patalpose turėjo pastatyti antrą mažą plokščiąją spausdinimo mašiną. Taip praėjo dar dveji metai, kol pagaliau ir šitoje patalpoje nebuvo įmanoma išsitemkti. Tada spaustuvės savininkai kreipėsi į šeimininką. Šis leido pradėti statyti kieme gana erdvų triaukštį šoninį priestatą, kuriame turėjo įsikurti knygų spaustuvė, rinkykla ir knygrišykla. Kraustydamiesi į naujas patalpas, šefas ir personalas džiaugėsi manydami, jog dabar bus galima patenkinti poreikius daugelį metų. Tačiau taip truko neilgai. Maždaug po trejų metų broliams fon Mauderodėms vėl iškilo ta pati problema ir jiems vėl reikėjo rūpin-

tis patalpų padidiniu. Jie negavo leidimo kieme, prie šoninio pastato, pastatyti skersinį pastatą, tačiau šeimininkas sutiko parduoti jiems patį sklypą. Greitai buvo apsispręsta dėl jo pirkimo.

Dar prieš pirkdami šį sklypą, įmonės savininkai nusipirko priešais paštą esantį, dabar ponui advokatui Krancui (Krantz) priklausančią sklypą su erdviu pereinamuoju kiemu, ketindami prireikus ten pastatyti knygų spaustuvės pastatą. Galiausiai jie nusprendė nupirkti Pešelio sklypą, o anksčiau įsigytą sklypą parduoti, kad už anksčiau įmokėtas, o sklypą pardavus, vėl atgautas 10 000 markių pasistatytų norimą skersinį priestatą, susisiekiantį su kitomis spaustuvės patalpomis.

Tačiau ir tada šaunieji kovotojai už juodąjį meną nenurimo, kadangi net ir daug kartų padidintos patalpos buvo per mažos vis augančiai įmonei.

Namų kompleksas, susidedantis iš senų mažų pastatų ir užimantis 1300 m² plotą Aukštojoje, Vandens ir Garnizono gatvėse, jau seniai buvo patraukęs brolių fon Mauderodžių dėmesį. Pirmą kartą pasiteiravus savininkės ponios Varendorf (Wahrendorff), ar ji neketinanti parduoti sklypo, šioji atsakiusi neigiamai. Tik praėjus daugeliui metų, ji persigalvojo ir įpareigojo agentą poną Frostą (Frost) parduoti sklypą. Pasikeitusi telegramomis su Berlyne gyvenančiu sūnumi, ji suderėjo parduoti namus už 135 000 markių. Kad senoji dama nespėtų persigalvoti, tuoj buvo susitarta dėl pirkimo, ir 1895 m. rudenį notaras sutvarkė dokumentus.

Broliai fon Mauderodės planavo vietoje senų namų ir namelių pastatyti naują įmonės pastatą, kuris būtų viso Tilžės miesto puošmena. Otas fon Mauderodė apžiūrėjo statybos vietą ir padarė projekto eskizą, kuriame buvo sunumeruotos visos patalpos; prie kiekvieno numerio jis pridėjo paaiškinimą, kas kurioje patalpoje turėtų būti. Norėdami, kad statybos projektas būtų tikrai tinkamas, jie architektų žurnale išspausdino skelbimą, kuriame buvo kviečiama padaryti projektą, remiantis Oto fon Mauderodės nubraižytu eskizu. Architektui, kurio projektą šiuo reikalu nusimanantys Tilžės žmonės pripažins geriausiu, buvo pažadėta 500 markių premija. Į šį skelbimą atsiliepė 30 ponų, paprašiusių atsiųsti jiems eskizą ir aprašą, kuriame turėjo būti nurodyti visi statybos pagedavimai. Maždaug per du mėnesius gauta 17 projektų su pagrindiniais bei fasado brėžiniais; geriausiu iš 17-os komisija pripažino Braunšveigo firmos projektą. Ši firma ir gavo pažadėtąją 500 markių premiją. Prieš pradėdant pagal šiuos brėžinius dėti pamatus bei statyti fasadą, reikėjo parūpinti statybos vykdytojams tikslius brėžinius su visomis detalėmis ir masteliais, taip pat atlikti reikalingus statistinius apskaičiavimus. Šio darbo ėmėsi Berlyno firma „Hirschorn & Rathenow“, projektavusi puošnius pastatus Leipcigo gatvėje Berlyne. Nors daugeliu atveju minėtoji firma pagrindu ėmė pateiktus brėžinius, tačiau kartais ji smarkiai nesutiko su Braunšveigo projektu. Pirmiausia firma, įgavusi patirties Berlyne, siekė panaudoti kuo daugiau geležies konstrukcijų; ten, kur paprastai būdavo mūro sienos, laikančios viršutinį aukštą, buvo pastatyti geležiniai stulpai ir nutiestos sijos, turinčios išlaikyti viršutines

mūro sienas. Tik šitaip buvo galima pastatyti tikrai rentabilų įmonės pastatą.

Ypač įdomiai buvo suprojektuotas lygiagrečioje Garnizono gatvėje esantis spaustuvės pastatas. Nuo rūsio į viršų kilo 8 aukštai, kurių kiekvienas buvo maždaug 200, 170 arba 150 m² ploto. Išskyrus tik viršutiniuose aukštuose esančius butus, visas namas buvo šildomas brolių Kėrtingų (Körting) iš Hanoverio firmos sukonstruotu mažu spaudimo gariniu šildymu. Šalia aštuoniaaukščio spaustuvės pastato buvo įrengtos 6 didesnės ir viena maža įmonės patalpa, o kiekviename gyvenamojo namo aukšte buvo du septynių kambarių butai, du šešių kambarių butai ir vienas trijų kambarių butas.

Pastačius namą, 1896 m. rugsėjo 26 d. buvo nugriauti seni pastatai Garnizono gatvėje, o vėliau ir pastatai Vandens gatvėje. Po kelių savaičių buvo pradėti dėti gilūs pamatai rūsiumi⁸. Šiam tikslui labai tiko statybos sklypo grunte rasti dideli akmenys. Kadangi žiema buvo nešalta, tai, nepaisant daugybės darbų, pvz., reikėjo iškasti 4000 m³ rūsį, iki gruodžio 6 d. pasisekė padėti pamatus.

Pasibaigus žiemai, 1897 m. kovo mėn. statybos darbai buvo toliau tęsiami. Rugsėjo mėnesį jau buvo galima pasiūlyti laikinas patalpas kitoje senojo pastato dalyje gyvenantiems nuomininkams ir greičiau nugriauti dar stovinčius senus pastatus. Kadangi spaustuvė turėjo elektros šviesą ir dirbti buvo galima taip pat vėlesnėmis valandomis, tai tolesnė statyba sparčiai ėjo į priekį, ir 1897 m. gruodyje jau buvo uždengtas stogas.

Kadangi broliai fon Mauderodės dar spalio mėnesį buvo išnuomoję savo ekspedicijos patalpą ponui Lešui (Lesch), besiverčiančiam vyno prekyba, tai firma turėjo persikraustyti į naują patalpą, kurioje dar ir dabar tebėra ekspedicija. Spaustuvė pasiliko senose patalpose, kol naujame pastate buvo įrengtas centrinis šildymas.

Persikraustant reikėjo įsigyti daug naujų įrengimų: elektros pavarų, liftą ir daugelį mašinų. Šitaip padidėjo įmonės pajėgumas. Per pirmuosius trejus ketverius metus po persikraustymo buvo įsigyta 90 000 markių vertės naujos įrangos; atitinkamai padidėjo ir prekių apyvarta. Naujame įmonės pastate labai išsiplėtė knygrišykla. Tam nemažai įtakos darė popierinių maišelių bei lietuviškų giesmynų gamyba. Per trumpą laiką įmonė taip išaugo, kad jos personalas išsiplėtė iki 200 asmenų⁹.

Jau 1891 m. Tilžės verslininkystės parodoje firma už jos įvairiopą veiklą buvo apdovanota sidabro medaliu. Toks pats apdovanojimas Otui fon Mauderodei teko ir 1895 m. Karaliaučiaus verslininkystės parodoje. 1905 m. Tilžėje surengtoje verslininkystės parodoje, kurią Otas fon Mauderodė gerokai išreklamavo savo laikraštyje, firma įrengė spausdinimo, litografijos bei knygrišybos mašinų parodas, kokias vargu ar galima pamatyti kitose provincijos parodose. Kol veikė paroda, tiek sėkmadieniais, tiek darbo dienomis buvo demonstruojama, kaip šios mašinos dirba; visur buvo kalbama, jog tai esąs įdomiausias parodos skyrius. Firma buvo apdovanota aukso medaliu ir pirmąja Tilžės miesto garbės premija. Firma taip pat buvo pristatyta valstybiniam aukso medaliui. Ponas minist-

ras vis dėlto nusprendė neskirti valstybinio aukso medalio nė vienam iš tilžiškių parodos dalyvių.

Ilgainiui suklestėjo ir laikraščių leidimas. 1896 m. „Tilsiter Allgemeine Zeitung“ pasiekė 6000 egzempliorių tiražą. Tuoj pat buvo nupirkta pačiu laiku pasirodžiusi didelė dvigubo formato plokščiojo spausdinimo mašina. Praėjus ketveriems metams po persikraustymo, tiražas išaugo iki 8000. Tilžės savininkams turimą laikraščių spausdinimo mašiną reikėjo pakeisti agregatine rotacijos mašina dar ir dėl to, kad nuo 1890 m. lapkričio nuolat daugėjo toje pačioje leidykloje leidžiamos „Naujos lietuviškos ceitungos“¹⁰ abonentų. Tilžės miesto klestėjimą ir redakcijos pastangas padaryti viską, kas tik įmanoma, vainikavo toks „Tilsiter Allgemeine Zeitung“ abonentų skaičiaus didėjimas, kad jis pasiekė net iki 10 000.

„Nauja lietuviška ceitunga“, kurios redaktoriumi jau 16 metų yra ponas Mikelis Kiošis (Michael Kioschis)¹¹, dabar įeina 3000 egz. tiražu. Puikus nuovokumas, kuriuo ponas Kiošis sugeba informuoti lietuviško laikraščio skaitytojus apie politinius ir kitokius įvykius, bei jo didžiulis, jau daugelį metų rodomas domėjimasis laikraščio rengimu garantavo jam garbingą Oto fon Mauderodės įmonės bendradarbio vietą. Tokio pat pripažinimo nusipelnė ir ponas Tulevaitis (Tuleweit)¹², kuris jau 9 metai rūpinasi lietuviškų knygų prekybos reikalais Rusijoje ir netgi Amerikoje, tvarko reikalingą lietuvišką korespondenciją ir pasižymi ypatingu stropumu bei dideliu dėmesiu savo darbu.

Jeigu dabar apsilankysime firmos įmonėje, tai knygų spaustuvėje rasime 5 plokščiojo spausdinimo mašinas visokios rūšies spaudiniams ir aštuonių puslapių agregatinę rotacijos mašiną laikraščiams spausdinti. Mažesniems, smulkesniems spaudiniams spausdinti yra 4 tiglinės mašinos su mechaniniu valdymu, 3 pedalinės mašinos ir dvi bostonietės. Litografija turi dvi dideles plokščiojo spausdinimo mašinas ir dvejas stakles. Rinkykla yra apsirūpinusi labai vertingais ir ilgo naudojimo šriftais. Čia yra 2 linotipai, dirba 29 pameistriai ir 7 mokiniai. Puikiai įrengta knygrišykla, kurioje dirba net 58 asmenys, turi 26 įvairaus tipo mašinas. Dauguma šių mašinų yra varomos 35 arklio jėgų elektros motoru, kuris taip pat varo ir dinamomašiną, skirtą spaustuvės patalpoms, konktorai ir butams apšviesti. Kai kurioms mašinoms įrengtas praktiškesnis varymas.

Aukščiau išvardytų skyrių vedėjai yra šie ponai: rinkykloje jau 22 metus šį darbą dirbantis ponas Maksas Sviderskis (Schwidierski)¹³. Jis 1884 m. rugsėjo 1 d. pradėjo dirbti smulkiųjų spaudinių rinkėju. Kadangi šis vyras pasižymėjo stropumu ir įžvalgumu, tai 1889 m. lapkričio 30 d. jam buvo patikėtos rinkyklos vadovo pareigos. Šioje vietoje jis taip pat stengėsi ginti įmonės interesus, ir jam daug kartų buvo pavesta atstovauti „Tilsiter Allgemeine Zeitung“ redakcijos reikalams. Daugelis rinkyklos auklėtinių nemažai metų dirbo įmonėje raidžių rinkėjais, kiti gavo geras vietas didesnėse šalies ir užsienio spaustuvėse. Knygų spaustuvei nuo 1883 m. rugpjūčio 1 d. vadovauja ponas vyriausiasis mašinų meistras Ernstas Mecas (Metz)¹⁴, o litografijoje vedėjų postus užima ponai Glu-

chas (Gluch) ir Ulmanas (Ullmann). Gluchas eina šias pareigas 15 metų, o Ulmanas — 9 metus. Knygriškyloje dirbo ponas Hermenavas (Hermenau). Būdamas knygų rišimo meistras, 1890 m. sausio 13 d. pradėjo vadovauti knygriškyklai. Ypatingo šio žmogaus stropumo ir pareigingumo dėka ši įmonės dalis labai ištobulėjo. Litografijos darbais rūpinasi ponai Bušas (Busch), Hagenas (Hagen) ir Kalvaitis (Kallweit).

Nusipelnęs veteranas yra laikraščių metranpažas ponas Brusbergas (Brusberg), dirbantis firmoje nuo 1881 m. spalio 18 d., taip pat laikraščių išnešioja ponia Miuler (Müller), ištikimai atliekanti savo pareigas nuo 1881 m. lapkričio 1 d. iki dabar.

Taip pat negalima nepaminti ir tų, kurie daugiau kaip dešimtį metų darbuojasi įmonėje. Tai raidžių rinkėjas Maksas Renkevičius (Renkewitz)¹⁵, Emilis Roiteris (Router), Eugenijus Tzaska (Trzaska)¹⁶, Gustavas Šlenteris (Schlenter)¹⁷, Robertas Foigtas (Voigt), Albertas Bosas (Boss), Maksas Ziogas (Szage)¹⁸, Reinholdas Naujekas (Naujeck), Eduardas Rėmeris (Roemer), Feliksas Kalvaitis (Kallweit), Francas Navrockis (Nawrotzke), lietuviškų darbų korektorius Jonas Kiošis (Kioschis)¹⁹, laikraščių korektorius Francas Grigaitis (Grigat)²⁰, linotipininkas Richardas Vychertas (Wiechert)²¹, Emilis Kasekaitis (Kasekat), Maksas Bliumenšaitis (Blumenscheit), cinkografas Gustavas Kiumelis (Kümmel), stereotipininkas Klasas (Claas)²², knygų rišėjai E. Demkė (Demke), F. Gėclafas (Goetzlaff), sandėlininkė panelė Berta Lindė (Linde) bei pagalbinis darbininkas Martynas Daladaitis (Dalladat).

Jau pirmaisiais savo egzistavimo metais spaustuvė skyrė daug dėmesio ir įdėjo nemažai darbo spalvotam spausdinimui. Šioje srityje savo nenuilstama veikla ypač pasižymėjo ponas vyriausiasis mašinų meistras Mecas. Dirbdamas įmonėje, jis buvo geru pavyzdžiu ir ištikimu mokytoju savo mokiniams. Daugelis iš jų dabar gauna geras vietas didesnėse Vokietijos spaustuose ir už savo sėkmingą veiklą yra jam dėkingi.

Spaustuvė gamino vis kokybiškesnius spaudinius. Didėjant įmonės pajėgumui, veiklos sfera čia greitai pasirodė esanti per maža, nes įmonės savininkų pastangomis interesantų labai pagausėjo provincijoje, o ypač Berlyne. Pagrindinę užsakymų dalį sudarė spalvotosios spaudos masiniai tiražai Berlynui. Padrąšinta pasisekimo, Oto fon Mauderodės firma įkūrė Berlyne savo nuosavą spausdimo užsakymų priėmimo ir tarpininkavimo biurą (Berlynas, Frydricho g-vė Nr. 158). Nuo 1906 m. spalio 1 d. biurui ėmė vadovauti dalininkas ponas Hugas fon Mauderodė. Nuo to laiko kontora veikia Pankove prie Berlyno, Pilies g-vėje Nr. 5 (Schlossstr. N^o 5)²³.

Hugui fon Mauderodei išėjus iš įmonės, Otas fon Mauderodė liko jos vienintelis savininkas. Jo įpėdiniu ateityje turėtų tapti vienturtis sūnus Egonas fon Mauderodė²⁴. Artimiausiu metu jis praktiškai susipažį su spausdinimo įmonės darbu ir prekybiniais reikalais.

Pabaigoje reikėtų dar prisiminti ir popieriaus prekybos įstaigą²⁵. Dauguma knygų spaustuvių savininkų prie savo įmonių prijungdavo dar ir popieriaus bei kanceliarijos prekių krautuvę, Šitai atsitiko ir Oto fon

Mauderodės firmoje. Šiai įmonės šakai, kuri nuo pat jos įsikūrimo pradžios kasmet pasiekdavo vis didesnę apyvartą ir nuolat plėtėsi, jau 22 metus vadovauja įmonės savininko sesuo panelė Ema fon Mauderodė²⁶. Jos prižiūrimos šiuo metu ten dirba 9 damos. Viena iš jų, panelė Paulina Veker (Uecker), su nedidelėmis pertraukomis ten dirba labai stropiai jau 22 metus.

Palyginti greitai žengdama į priekį, įmonė turėjo nugalėti ir kai kurias pavojingas kliūtis. Įmonės savininkų energijos, įžvalgumo ir drąsaus veržlumo dėka pavyko laimingai įveikti visus sunkumus. Šiandien įmonė visose srityse yra pasiekusi didelį pajėgumą.

Įmonės savininkai Otas ir Hugas fon Mauderodės su pasitenkinimu gali apžvelgti savo darbą, nuveiktą per 25 metus nuo įmonės įkūrimo. Jeigu ateityje broliai ir išsiskirtų, tai jų bendradarbiavimas neturėtų nutrūkti. Abu broliai pasižymi gera sveikata²⁷, todėl galima linkėti ir tikėtis, kad jie dar ilgai pasiliks įmonėje ir dar daug metų taip pat palaimingai, kaip ir iki šiol, bendradarbiaus su būsimu jos paveldėtoju Egonu fon Mauderode, kad ši tokia svarbi Tilžės miestui įmonė ir toliau augtų, žydėtų ir klestėtų²⁸.

PASTABOS

¹ Spauštuvinininko tėvas Julius fon Mauderodė gyveno Tilžės Prūsų kaime, kuris 1919 m. prijungtas prie Tilžės miesto. Jis buvo muzikos instrumentų prekybininkas ir derintojas, taip pat vertėsi muzikos pamokomis. Po pirmosios žmonos (gimusios Radicke) mirties 1841 m. J. fon Mauderodė 1842 m. vedė antrą kartą. Iš šios santuokos 1852.IV.26 gimė būsimasis spauštuvinininkas ir kiti vaikai. Jų iš viso buvo ne mažiau kaip 3 berniukai ir 5 mergaitės. Tėvo šeima, vėliau pats spauštuvinininkas ir jo šeima buvo laidojami giminės kapietėje Stulbeikiuose (kaimas 1919 m. prijungtas prie Tilžės miesto ir tapo Stulbeikių gatve).

² Tilžėje veikė dinastinė H. Posto spauštuvė, įkurta 1816 m. Pirmasis savininkas buvo J. H. Postas (1789—1842), po jo mirties — sūnus Chr. A. E. Postas (1818—1886), našlė Ida, Postų, nuo 1893 iki 1897 m. — E. Sutkus. Iš viso H. Posto spauštuvėje 1816—1897 m. išėjo 235 lietuviškos knygos ir 2 periodiniai leidiniai („Nusidavimai Dievo karalystėje“, 1823—1825; „Pasiuntintystės laiškelis“, 1875), skirti Mažajai Lietuvai. Spaudos draudimo metais buvo leidžiamos knygos ir Didžiajai Lietuvai.

³ Įsruityje veikė K. R. Vilhelmo spauštuvė ir knygynas, O. fon Mauderodės darbo metais priklausę įmonės steigėjo įpėdiniui K. A. Vilhelmiui. Mūsų duomenimis, šioje spauštuvėje lietuviškų leidinių neišėjo.

⁴ R. Lėšo (Loesch) knygynas buvo įkurtas 1869 m. Jis prekiaavo ir lietuviškomis knygomis. Po įkūrėjo mirties (1882) knygynui vadovavo našlė Ana.

⁵ H. fon Mauderodė (1856.XI.19—1915.IX.7), remiantis šiuo leidiniu, buvo lygiavertis spauštuvės steigėjas ir dalininkas, nors ji vadinta brolio vardu.

⁶ Apie E. Postą, kaip leidėją ir spauštuvinininką, nieko nežinoma. Matyt, jis dirbo motinai I. Post priklausiusioje įmonėje ir kokio nors didesnio savarankiškumo neturėjo.

⁷ O. fon Mauderodė lietuvių kalba pradėjo spausdinti 1882 m. Šioje spauštuvėje išėjo penktos J. Basanavičiaus knygos (1884—1893), J. Sliūpo parašyta pirmoji lietuvių literatūros istorija „Lietuviškieji raštai ir raštininkai“ (1891), tačiau didžiausią produkcijos dalį sudarė ir nepaprastai didelį pelną davė Didžiajai Lietuvai skirtos katalikų maldaknygės, giesmynai, šventųjų gyvenimo aprašymai ir pan. literatūra. Savo įmonės reklamą spauštuvės savininkai skelbė net JAV lietuvių laikraščiuose, kuriuose rašė: „Lietuviškos knygos tampa Prūsų lietuviškoj, Maskolių lietuviškoj ir žemaitiškoj kalboj už pigiausias prekes drukavotos prie Otto v. Mauderode, Tilžėje“.

⁸ Kasant spaustuvės pamatų duobę, 1896 m. rudenį buvo rastas lobis — apie 200 nedidelės vertės sidabro monetų, kaldintų 1760—1801 m.

⁹ Autorius nutyli tą faktą, kad įmonės finansiniam stiprėjimui turėjo įtakos greičiausiai 1888 m. įvykusi O. fon Mauderodės santuoka su turtingo Smalininkų ūkininko K. Albušaičio dukterimi. Iš uošvio spaustuvininkas gavo 30 000 (kitais, mažiau tikėtinais duomenimis — 60 000) markių kraičio. O. fon Mauderodės žmona mirė antraisiais santuokos metais, palikdama vienintelį 1889.VIII.30 gimusį sūnų Egoną. Našlys antrą kartą nevėdė.

¹⁰ „Nauja lietuviška ceitunga“ (1890—1923) — O. fon Mauderodės lėšomis leidžiamas ir gotišku raidynu spausdinamas liberalinės krypties laikraštis, daręs didelę įtaką Mažosios Lietuvos lietuvių politiniam ir kultūriniam gyvenimui. Tarp kitų laikraščių jo tiražas buvo didžiausias: 1897 m. — 2300, 1901 m. — 2600, 1906 m. — 3000, 1910 m. — 3550 egzempliorių.

¹¹ M. Kiošis (1868—1927) laikraščių redagavo iki jo leidimo pabaigos. Redaktorius dalyvavo lietuvių nacionaliniame judėjime, iš vokiečių kalbos vertė knygas ir rengė O. fon Mauderodės leidžiamas „Lietuviškas kalendras“. Parašė knygą apie Pirmąjį pasaulinį karą (1917); ji liko nespausdinta. M. Kiošis raidžių rinkėjo profesiją įsigijo J. Traušio spaustuvėje Priekulėje. Paliovus eiti „Naujai lietuviškai ceitungai“, M. Kiošis persikėlė į Klaipėdą ir redagavo dienraštį „Lietuvos keleivis“.

¹² D. Tulevaitis vadovavo O. fon Mauderodės įmonei lietuviškųjų knygų ekspedicijai, palaikė ryšius su Didžiąja Lietuva ir JAV lietuviams. Jo rašytų dalykinių laišku (1913) yra M. Slapelenės knygyno archyve. Spaustuvėje tebedirbo 1931 m.

¹³ Rinkyklos vedėjas M. Sviderskis 1909 m. rugsėjo 1 d. iškilmingai šventė darbo O. fon Mauderodės spaustuvėje 25-meį. Veikia po to jis susirgo ir, 10 metų pragulėjęs ligos patalę, mirė 1921 m. rugpjūčio 22 d.

¹⁴ E. Mecas buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos narys. Spaustuvėje tebedirbo 1931 m.

¹⁵ M. Renkevičius buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos pirmininkas ir Tilžės spaustuvininkų draugijos „Gutenbergas“ valdybos pirmininkas (vėliau — garbės pirmininkas).

¹⁶ E. Tžaska buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos sekretorius ir Tilžės spaustuvininkų draugijos „Gutenbergas“ valdybos kasininkas. Spaustuvėje tebedirbo 1931 m.

¹⁷ G. Slenteris buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos kasos revizorius.

¹⁸ M. Ziogas buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos sekretorius. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Tilžės Senkendorfo aikštėje jis atidarė knygyną, kuriame prekiaavo ir lietuviškais leidiniais.

¹⁹ J. Kiošis (1872—1929) buvo Mikelio Kiošo brolis. Raidžių rinkėjo profesijos mokėsi pas J. Traušį Priekulėje, po to dirbo O. fon Mauderodės spaustuvėje, kurioje užėmė įvairias pareigas, taip pat ir lietuviškųjų leidinių skyriaus vedėjo. J. Kiošis redagavo visus Didžiąjai Lietuvai leidžiamus kalendorius. Po Pirmojo pasaulinio karo jis persikėlė į Klaipėdą ir ėjo „Ryto“ spaustuvės techninio skyriaus vedėjo pareigas.

²⁰ F. Grigaitis buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos kasininkas. Spaustuvėje tebedirbo 1931 m.

²¹ R. Vychertas buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos kasos revizorius ir Tilžės spaustuvininkų draugijos „Gutenbergas“ valdybos kasininkas.

²² H. Kļasas buvo Vokiečių spaustuvininkų sąjungos Tilžės skyriaus valdybos kasos revizorius.

²³ Cia H. fon Mauderodė ir mirė. Paskutiniuosius gyvenimo metais jis sirgo.

²⁴ E. fon Mauderodės (1889.VIII.30—1927.VII.22) gyslomis tekėjo pusė lietuviško kraujo, nors giminystės su lietuviais vėliau nei pati Mauderodžių šeima, nei apie ją rašę vokiečių autoriai nemini. Jaunystėje Egonas įsimylėjo Tilžės batsiuvio dukrą Miną Heinrich, bet ryšiams su nekilminga mergina pasipriešino artimieji. Tada jaunieji slapta pabėgo į Londoną ir susituokė. Po tėvo mirties šeima susitaikė. Sugrįžęs į Tilžę, E. fon Mauderodė perėmė spaustuve, nors jo teisės ir buvo suvaržytos: tėvo valia sūnaus globėju buvo paskirtas G. Kromaitis, komercijos įgaliotiniu — O. Fiulebornas. Kaip ir visi Mauderodės, Egonas mirė nesulaukęs gilios senatvės (būdamas Drezdene), palaidotas Stulbeikių kapinėse šalia tėvo ir senelio. Spaustuvei toliau vadovavo našlė Mina (vėliau — su sūnumi Otū). Biografijų rinkinyje „Altpreussische Biographie“ (Bd. 3, 1975. S. 1017) Egono mirties data (VII.27) nurodyta klaidingai.

²⁵ O. fon Mauderodės kanceliarinių prekių krautuvė veikė Aukštojoje gatvėje Nr. 14. Joje nuo 1909 m. dirbo lietuviškai mokanti pardavėja. Krautuvė taip pat prekiaavo pavienėmis Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvių knygomis. Spaudiniai didesniais kiekiais arba partijomis buvo parduodami pačioje įmonėje Vandens gatvėje Nr. 7/8.

²⁶ Apie spaustuvininko seseris nieko nežinoma. Viena jų galėjo būti Ana fon Mauderodė, kurl 1884 m. baigė Tilžės miestui priklausiusią Karalienės Luizės mergaičių mokyklą ir licėjų.

²⁷ Tvirtinimas neatitinka teisybės. 1906 m. vasarą spaustuvininkas jau sirgo. Apie tai užsiminė ir „Nauja lietuviška ceitunga“ liepos 3 d. numeryje: „Išleidėjas šito laiško pons Otto von Mauderode, pilns ligos, iškeliavo į Sveicarijos kalnynus sveikatos įškodams“. Spaustuvininkas ilgai sirgo ir 1909 m. sausio 17 d. mirė Tilžėje. Apie mirtį bei laidotuves plačiai pranešė visi Mažosios Lietuvos laikraščiai, K. Lekšas velionio atmi imui sukūrė eilėrašį „Ilsėkis saldžiai“

²⁸ Šie žodžiai išsipildė. Po jūrėjo mirties įmonė buvo pavadinta O. fon Mauderodės vardu ir, vadovaujama įpėdinių, veikė iki 1944 m., kol ją sunaikino prasi-dėję mūšiai dėl Tilžės. Apie Mauderodžių giminės palikuonių likimą šiandien duomenų neturime.